

УДК 347

Т. В. Степанова*
Я.Ю. Прокопенко[†]

**ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ, ЩО
ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС УКЛАДАННЯ, ЗМІНИ ТА РОЗІРВАННЯ
ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ**

У статті автори критично аналізують процедуру досудового врегулювання спорів, що виникають під час укладання, зміни та розірвання господарських договорів, виявляють та пропонують шляхи усунення прогалин чинного законодавства з порушеного питання.

В статье авторы критически анализируют процедуру досудебного урегулирования споров, возникающих при заключении, изменении и расторжении хозяйственных договоров, выявляют и предлагают пути устранения пробелов действующего законодательства по данному вопросу.

Ключові слова: досудове врегулювання спорів, господарські договори, господарське процесуальне право, претензія.

* кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного та господарського права Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова

[†] здобувач кафедри адміністративного та господарського права Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова

Однією з найпоширеніших підстав виникнення зобов'язань є договір, який основною правовою формою, що опосередковує рух цивільного обороту: переміщення матеріальних цінностей, виконання робіт, надання послуг. Договір є правовою формою (засобом) узгодження волі двох або декількох сторін, направлений на досягнення певного правового результату [1, 478].

Договору властиві такі ознаки: 1) в договорі виявляється воля двох чи декількох осіб, причому волевиявлення учасників за своїм змістом повинно збігатися і відповідати одне одному; 2) договір - це така спільна дія осіб, яка спрямована на досягнення певних правових наслідків: на встановлення, зміну чи припинення певних прав та обов'язків.

За загальним правилом укладення, зміна чи розірвання господарського договору здійснюються шляхом застосування певної процедури. Але останнім часом законодавець змінив своє відношення до досудового (претензійного) порядку врегулювання спорів. І якщо це можна визнати вірним відносно спорів про невиконання та неналежне виконання умов договору, то скасування обов'язковості застосування такого порядку для спорів про укладення, зміну та розірвання договорів представляється необґрунтованим.

Виходячи з вищезазначеного, метою даної статті є аналіз процедури досудового врегулювання спорів, що виникають під час укладання, зміни та розірвання господарських договорів, виявлення недоліків цієї процедури та розробка пропозицій щодо усунення таких недоліків.

Укладення господарського договору - це зустрічні договірно-процедурні дії двох або більше господарюючих суб'єктів щодо вироблення умов договору, які відповідають реальним намірам та економічним інтересам, а також юридичне оформлення договору (надання цим умовам певної форми) як правового акта [2, 156].

Ст. 179 Господарського кодексу України передбачає, що господарські договори укладаються за правилами, встановленими Цивільним кодексом України з урахуванням особливостей, передбачених Господарським кодексом, іншими нормативно-правовими актами щодо окремих видів договорів. Згідно з ст. 10 Господарського процесуального кодексу України спори, що виникають при укладенні господарських договорів, можуть бути подані на вирішення господарського суду.

В.С. Щербина визначає наступні особливості укладення господарських договорів:

1) застосування певних техніко-юридичних процедур, тобто порядок висловлення пропозиції укласти договір (оферти) та прийняття її (акцепту) значною мірою формалізований;

2) досудове врегулювання розбіжностей, що виникають при цьому;

3) законодавство передбачає спеціальні порядки укладення господарських договорів окремих видів. Суть їх полягає в тому, що форми, строки укладення таких договорів регулюються нормами кодексів, статутів, правил та положень про конкретні види господарських договорів [2, 156-158]. Це пов'язано зі складністю господарського життя, а саме: різноманітністю господарських договорів; різноманітністю підстав їх укладення (вільне волевиявлення сторін чи обов'язковість укладення договору); вимог застосування певних процедур укладення договору, передбачених законом (договір купівлі-продажу об'єктів

приватизації; договорів, виконання робіт за якими фінансується за рахунок

державних коштів) [3, 225].

Відповідно до ст. 638 ЦК України договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Договір укладається шляхом пропозиції однієї сторони укласти договір (оферти) і прийняття пропозиції (акцепту) другою стороною. Основним принципом договірних прав є свобода договору, що є неодмінною умовою існування ринкової економіки і включає декілька аспектів:

свобода в укладенні договору, неприпустимість примусу в цьому питанні;

свобода вибору контрагента;

свобода вільно визначати вид договору та його умови;

свобода врегулювання відносин на власний розсуд з урахуванням вимог чинного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог добросовісності, розумності і справедливості.

Гарантування законодавством даних умов необхідне для ефективного функціонування та розвитку цивільного обороту.

З іншого боку, принцип свободи договору має свої обмеження. По-перше, на відміну від Цивільного кодексу України, ст. 180 ГК чітко визначає, які умови є істотними для господарського договору. По-друге, сторони договору на власний розсуд визначають його зміст і конкретні умови, якщо тільки зміст якої-небудь умови імперативно не визначений законом або іншими правовими актами. Наприклад, ГК України передбачено, що Кабінет Міністрів України, уповноважені ним органи виконавчої влади можуть рекомендувати суб'єктам господарювання орієнтовні умови господарських договорів (примірні договори), а у визначених законом випадках - затверджувати типові договори.

Зміст господарського договору становлять умови, визначені угодою сторін та встановлені чинним законодавством. Всі умови договору - істотні, звичайні і випадкові - з моменту його укладення стають однаково обов'язковими для виконання сторонами. В цьому полягає значення договору як правової форми узгодження волі сторін, направлений на встановлення, зміну або припинення прав і обов'язків.

У зв'язку з цим слід погодитися з професором В.С.Щербиною, що процедура досудового врегулювання розбіжностей, що виникає при укладенні господарських договорів, завжди кваліфікувалася як характерна особливість, як специфічна (проміжна між офертою і акцептом) стадія укладення господарських договорів, що відрізняла їх від цивільно-правових договорів побутового характеру [4, 79].

Власне процедура укладення господарського договору розглядається у частинах 2-8 ст. 181 ГК України.

Так, проект господарського договору може бути запропонований будь-якою із сторін. У разі, якщо проект договору викладено як єдиний документ, він надається другій стороні у двох примірниках.

Сторона, яка одержала проект договору, у разі згоди з його умовами оформляє договір (підписує, ставить відбиток печатки) і повертає один примірник договору другій стороні або надсилає відповідь на лист, факсограму тощо у 20-денний строк після одержання договору. За наявності заперечень щодо окремих умов договору сторона, яка одержала проект договору, складає протокол розбіжностей, про що робиться застереження у договорі, та у 20-денний

строк надсилає другій стороні два примірники протоколу розбіжностей разом з підписаним договором.

Сторона, яка одержала протокол розбіжностей до договору, зобов'язана протягом 20 днів розглянути його, в цей же строк вжити заходів для врегулювання розбіжностей з другою стороною та включити до договору всі прийняті пропозиції, а ті розбіжності, що залишились не врегульованими, передати в цей же строк до суду, якщо на це є згода другої сторони. У разі досягнення сторонами згоди щодо всіх або окремих умов, зазначених у протоколі розбіжностей, така згода повинна бути підтверджена у письмовій формі (протоколом узгодження розбіжностей, листами, телеграмами, телетайпограмами тощо), у разі, якщо сторони не досягли згоди з усіх істотних умов господарського договору, такий договір вважається неукладеним.

Таким чином, загальний порядок укладення господарських договорів складається з кількох стадій, при цьому кожна наступна відбувається лише в тому випадку, якщо на попередній стадії договір не було укладено:

1 стадія - розробка проекту договору та його надсилання потенційному контрагенту (у разі, якщо проект договору викладено як єдиний документ, він надається другій стороні у двох примірниках);

2 стадія - розгляд одержаного проекту договору протягом 20-денного строку без урахування поштового пересилання та:

а) його підписання, або
б) складення протоколу розбіжностей (відповідно до ст. 646 ЦК України відповідь про згоду укласти договір на інших, ніж було запропоновано, умовах, є відмовою від одержаної пропозиції і водночас новою пропозицією особи, яка зробила попередню пропозицію);

3 стадія - розгляд і узгодження розбіжностей, якщо вони мали місце, і передачі переддоговірного спору на розгляд господарського суду, якщо узгодження розбіжностей не відбулося (на що закон також надає 20-денний строк). Слід зауважити, що чинне законодавство України передбачає випадки, коли спори, що виникають при укладенні господарських договорів, повинні розглядатися судом (такі випадки закріплені в Законах України «Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб», «Про приватизацію державного майна», «Про оренду державного і комунального майна» та ін.); інші переддоговірні спори можуть бути предметом розгляду суду лише у разі, якщо це передбачено угодою сторін або якщо сторони зобов'язані укласти певний господарський договір на підставі укладеного між ними попереднього договору;

4 стадія - винесення судового рішення по господарській справі.

Зміна умов господарювання суб'єкта підприємницької діяльності може спричинити необхідність внесення змін до відповідного договору або його розірвання. За загальним правилом (ст. 188 ГК України) зміна та розірвання господарських договорів в односторонньому порядку не допускаються, якщо інше не передбачено законом або договором.

Процедура зміни чи розірвання договорів є аналогічною порядку укладення таких договорів. Так, сторона договору, яка вважає за необхідне змінити або розірвати договір, повинна надіслати пропозиції про це другій стороні за договором.

Сторона договору, яка одержала пропозицію про зміну чи розірвання договору, у 20-денний строк після одержання пропозиції повідомляє другу сторону про результати її розгляду. У разі якщо сторони не досягли згоди щодо зміни

розірвання) договору або у разі недержання відповіді у встановлений строк з урахуванням часу поштового перебігу, заінтересована сторона має право передати спір на вирішення суду. Якщо судовим рішенням договір змінено або розірвано, договір вважається зміненим або розірваним з дня набрання чинності даним рішенням, якщо рішенням не встановлено іншого строку набрання чинності. Так само день набрання чинності рішенням суду, яким вирішено питання щодо переддоговірного спору, вважається днем укладення відповідного господарського договору, якщо рішенням суду не визначено інше.

Законодавством передбачені випадки розірвання господарського договору та відмови від його виконання. Наприклад, ч. 5 ст. 268 ГК України передбачено що У разі поставки товарів більш низької якості, ніж вимагається стандартом, технічними умовами чи зразком (еталоном), покупець має право відмовитися від прийняття і оплати товарів, а якщо товари вже оплачені покупцем, - вимагати повернення сплаченої суми. В той же час за ч. 2 ст. 320 цього Кодексу у разі, якщо підрядник не береться своєчасно за виконання договору або виконує роботу настільки повільно, що закінчення її до строку стає явно неможливим, замовник має право вимагати розірвання договору та відшкодування збитків. Слід погодитися з С.О. Теньковим, що інститути розірвання та відмови від виконання господарських договорів мають єдину правову природу - припинення договірних відносин, проте відрізняються за способами їх здійснення. Якщо розірвання договору - це спосіб припинення договірних відносин шляхом звернення правомочної особи до зобов'язаної, то відмова від договору - це спосіб припинення договірних зобов'язань правомочною особою в односторонньому порядку. Відмова від виконання договору (зобов'язання) є одним з видів оперативного-господарських санкцій (п. 1 ч. 1 ст. 236 ГК України) [5, 106].

На підставі зазначеного доречно зауважити, що досудовий порядок врегулювання спорів, що виникають під час укладання, зміни та розірвання господарських договорів, детально регламентований чинним українським законодавством і може впевнено використовуватися господарюючими суб'єктами для врегулювання таких спорів. Це не тільки розвантажує господарські суди, але й зберігає добрі відносини між контрагентами та прискорює врегулювання суперечностей між ними. У зв'язку з цим встановлення обов'язкового застосування даного порядку представляється доречним та обґрунтованим. Однак слід передбачити гарантії і для добросовісного суб'єкта. Зокрема, слід закріпити законодавчо, що у разі, коли контрагенту стало відомо про прийняття рішення про припинення підприємства, зміни місцезнаходження суб'єкта господарювання без повідомлення другої сторони договору такий контрагент повинен отримати право беззастережного звернення до господарського суду для захисту свого законного права.

За аналізом вищезазначених проблем доречно дійти висновку, що питання Досудового врегулювання спорів, що виникають під час укладання, зміни та розірвання господарських договорів, на даний час в Україні недостатньо досліджено та законодавчо врегульовано.

Література

1. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України. [В 3 т.]. А.І. Ярема, В.Я. Карабань, В.В. Кривенко, В.Г. Ротань. - К.: А.С.К.; Севастополь: Ін-т юрид. Дослідж., 2004.

2. Щербина В.С. Господарське право України: Навчальний посібник. - 2-ге

вид., перероб. і доп.- К.: Юрінком Інтер, 2001,- 384 с.

3. Вінник О.М. Господарське право: Курс лекцій.- К.: Атіка, 2004. - 624 с.

4. Щербина В.С. Інститут доарбітражного врегулювання господарських спорів: проблеми вдосконалення II Тези виступів учасників Круглого столу (17-18 квітня 2001 р., м.Київ). - Київ, 2001.

5. Теньков С.О. Визнання договорів недійсними - деякі сучасні тенденції судової практики II Вісник господарського судочинства.- 2008,- №1.- С. 104-107.